

DARIUSZ WOJTASZYN
Wrocław

SPORTWUNDERLAND DDR POWSTANIE I UPADEK SPORTOWEGO MOCARSTWA

Analiza wydarzeń poświęconych rywalizacji sportowej w XX w., zwłaszcza dziejów igrzysk olimpijskich, nie jest możliwa bez uwzględnienia państwa, które przez kilka dziesięcioleci zaliczało się do sportowych mocarstw świata – Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Oficjalnie apolityczny, charakteryzujący się uniwersalizmem sport, dysponujący przy tym stale rosnącym potencjałem oddziaływania społecznego stanowił dla NRD doskonałe narzędzie realizacji polityki. W okresie izolacji politycznej zapewniał istnienie państwa w świadomości szerokich kręgów społeczności międzynarodowej, a sportowcy stawali się swego rodzaju wizytówkami i ambasadorami kraju, według definicji przypisywanej Walterowi Ulbrichtowi – „dyplomatami w dresach”¹. Otwarcie wschodnioniemieckich archiwów umożliwiło wgląd w politykę sportową tego państwa, w której znaleźć można wiele dowodów wskazujących na daleko posuniętą instrumentalizację i podporządkowanie całego specyficznego systemu sportowego celom natury politycznej². Sukcesy na największych imprezach miały przynieść prestiż na arenie międzynarodowej, podważyć politykę i propagandę drugiego państwa niemieckiego, a także tworzyć specyficzne poczucie dumy i zadowolenia we własnym społeczeństwie, wzmacniając przy tym tożsamość i identyfikację państwową. Od momentu uznania komitetu olimpijskiego NRD przez Międzynarodowy Komitet Olimpijski (MKOl) i zgody na samodzielne starty reprezentacji NRD na igrzyskach (1968 r.), sportowcy z tego kraju osiągnęli niebywale sukcesy. Wyniki reprezentacji NRD na poszczególnych letnich igrzyskach olimpijskich (IO) były następujące: IO Meksyk 1968 – 5. miejsce w klasyfikacji medalowej; IO Monachium 1972 – 3. miejsce; IO Montreal 1976 – 2. miejsce; IO Moskwa 1980 – 2. miejsce; IO Los Angeles 1984 – bojkot igrzysk; IO Seul 1988 – 2. miejsce. Podobnie wyglądała sytuacja w przypadku igrzysk zimowych: IO Grenoble 1968 – 10. miejsce; IO Sapporo 1972 – 2. miejsce; IO Innsbruck 1976 – 2. miejsce; IO Lake Placid 1980 – 2. miejsce; IO Sarajewo 1984 – 1. miejsce; IO Calgary 1988 – 2. miejsce³. Niespoty-

¹ Friedrich-Ebert-Stiftung (red.), *Sport in der Deutschen Demokratischen Republik*, Bonn 1981.

² Szerzej zob. D. Wojtaszyn, *Sport w cieniu polityki. Instrumentalizacja sportu w NRD*, Wrocław 2011.

³ Zob. D. Miller, *Historia igrzysk olimpijskich i MKOl. Od Aten do Pekinu 1894-2008*, Poznań 2008, s. 615 nn.; M. Andrzejewski, *Sport a polityka. Olimpijskie medale sportowców niemieckich (1896-2012)*, „Przeгляд Zachodni”, nr 2, 2013, s. 233 nn.; D. Wojtaszyn, *op. cit.*, s. 135 nn.

kany rozkwit sportowy kraju o niewielkim potencjale demograficznym spowodował, że wkrótce zaczęto go określać mianem *Sportwunderland*⁴.

W niniejszym artykule podjęta została próba zdefiniowania wybranych elementów składających się na sukces wschodniemieckiego sportu i ugruntowanie pozycji światowej potęgi przez niewielkie europejskie państwo. Analizą objęty został ponadto upadek tego wielkiego sportowego mocarstwa, o którym obecnie przypominają jedynie tabele najlepszych rezultatów w poszczególnych dyscyplinach zawierające niepobite do dziś rekordy ustanowione przed laty przez reprezentantów NRD.

RAMY STRUKTURALNE

Osiągnięcie wybitnych rezultatów wymagało stworzenia odpowiednich struktur instytucjonalnych. Musiały one mieć umocowanie polityczne i podlegać ścisłej kontroli – w systemie ernerdowskim niemożliwe było bowiem istnienie niezależnych od partii instytucji zarządzania sportem. Autorytarne struktury umożliwiały dokonywanie posunięć, które w demokratycznym systemie nie mogłyby mieć miejsca. Ich budowa początkowo polegała na zastosowaniu wzorców czerpanych ze Związku Radzieckiego. Jeszcze przed utworzeniem NRD, w październiku 1948 r. powstał Niemiecki Komitet Sportowy (*Deutscher Sportausschuß – DSA*)⁵, którego nazwa z czasem w oficjalnej nomenklaturze ewoluowała do określenia – Demokratyczny Ruch Sportowy (*Demokratische Sportbewegung – DS*). Wzorując się na rozwiązaniach radzieckich, funkcjonujące w kraju organizacje sportowe przekształcone zostały w zakładowe towarzystwa sportowe, które miały przewyciężyć istniejący w Niemczech od dziesięcioleci podział na zespoły mieszczańskie, robotnicze i wyznaniowe. Zostały one pogrupowane w ramach 18 tzw. zrzeszeń sportowych (*Sportvereinigung – SV*), które strukturalnie odpowiadały rozwiązaniom przyjętym w związkach zawodowych⁶. Ponadto w latach 1950–1951 utworzono około 30 sekcji, odpowiadających za poszczególne dyscypliny sportu.

Nowe struktury organizacyjne miały przynieść znaczące sukcesy w rozwoju sportu wyczynowego. Dużą wagę przywiązywał do tego przywódca rządzącej w kraju partii *Sozialistische Einheitspartei Deutschland (SED)* Walter Ulbricht, który stopniowo skupiał w swym ręku pełnię władzy. Symptomatyczne było przeforsowanie przez niego w październiku 1950 r. – wbrew opinii dużej części członków *SED*⁷ –

⁴ R. Fuchs, K. Ulrich, *Lorbeerkrantz und Trauerflor. Aufstieg und „Untergang“ des Sportwunders DDR*, Berlin 1990.

⁵ *Protokoll Nr. 93 (II) der Sitzung des Zentralsekretariats am 5.7.1948*, [w:] G. Spitzer, H.J. Teichler, K. Reinartz (red.), *Schlüsseldokumente zum DDR-Sport. Ein sporthistorischer Überblick in Originalquellen*, Aachen 1998, s. 31–34.

⁶ Zob. H. Bernett, *Körperkultur und Sport in der DDR*, Schorndorf 1994, s. 68 nn.

⁷ G. Holzweißig, *Sport und Politik in der DDR*, Berlin 1988, s. 31.

idei utworzenia w Lipsku Niemieckiej Wyższej Szkoły Kultury Fizycznej⁸ (*Deutsche Hochschule für Körperkultur – DHfK*). Brak oczekiwanych wyników spowodował reformę administracyjną – 24 lipca 1952 r. Rada Ministrów powołała do życia Państwowy Komitet Kultury Fizycznej i Sportu (*Staatliches Komitee für Körperkultur und Sport – Stako*). Utworzenie tej instytucji oznaczało jednocześnie przejście pełnej i bezpośredniej kontroli nad sportem w NRD przez państwo, które – według oficjalnej nomenklatury – miało odtąd wypełniać zadania „budowy socjalizmu również w zakresie kultury fizycznej i sportu”⁹. Wszelkie zagadnienia związane z kierowaniem, planowaniem i kontrolą sportu w kraju, a także zarząd i koordynacja rozwoju infrastruktury oraz wykorzystania nauki w sporcie znalazły się wśród kompetencji Komitetu. Aktywność DSA ograniczała się odtąd do agitacji i zadań propagandowych¹⁰. Szefem *Stako* (w randze sekretarza stanu) został młody, 26-letni działacz *FDJ* Manfred Ewald¹¹, który rozpoczął wówczas karierę najbardziej wpływowego działacza we wschodniemieckim sporcie. W okresie 1952-1956 podjęto wiele działań mających na celu rozwój sportu wyczynowego. Należała do nich m.in. decyzja z 1954 r. o utworzeniu klubów sportowych (*Sportclub – SC*)¹², do których delegowano czołowych sportowców kraju.

Brak rozgraniczeń kompetencyjnych pomiędzy *Stako* oraz stowarzyszeniami sportowymi i sekcjami prowadził do chaosu organizacyjnego¹³. Nieskuteczność dotychczasowego modelu, przekładająca się na niezadowalające sukcesy w sporcie wyczynowym, doprowadziła do kolejnej zmiany struktury. W dniach 27-28 kwietnia 1957 r. utworzony został Niemiecki Związek Gimnastyczno-Sportowy (*Deutscher Turn- und Sportbund – DTSB*)¹⁴. Powstanie nowej formacji związane było z przyjęciem w 1955 r. przez radzieckiego przywódcę Nikitę Chruszczowa koncepcji współistnienia dwóch państw niemieckich oraz formalnym odzyskaniem suwerenności przez NRD. Wykorzystując sytuację, jaka wytworzyła się po XX Zjeździe KPZR, w lutym 1956 r. odrzucono radziecki model funkcjonowania sportu i doprowadzo-

⁸ Szerzej: G. Lehmann et al. (red.), *Deutsche Hochschule für Körperkultur Leipzig 1950-1990*, Aachen 2007.

⁹ *Geschichte der Körperkultur in Deutschland*, t. IV, G. Wonneberger et al., *Die Körperkultur in Deutschland von 1945 bis 1961*, Berlin 1967, s. 96.

¹⁰ *Anordnung Nr. 2 des Staatlichen Komitees für Körperkultur und Sport über die Durchführung von Maßnahmen zur Verbesserung der Sportarbeit in der Deutschen Demokratischen Republik für das Jahr 1952*, w: *Schlüsseldokumente...*, s. 38 nn.

¹¹ K. Gallinat, O.-W. Reimann, Ewald, Manfred, [w:] H. Müller-Enbergs et al. (red.), *Wer war wer in der DDR? Ein Lexikon ostdeutscher Biographien*, t. I, Berlin 2006, s. 232 n., szerzej: M. Ewald, R. Andert, *Ich war der Sport. Wahrheiten und Legenden aus dem Wunderland der Sieger*, Berlin 1994.

¹² H.J. Teichler, *Sport unter Führung der Partei – Die frühen sportpolitischen Weichenstellungen der SED* [w:] J. Braun, H.J. Teichler (red.), *Sportstadt Berlin im Kalten Krieg. Prestigekämpfe und Systemwettbewerb*, Berlin 2006, s. 56.

¹³ Ocenę taką przedstawiła w raporcie z 1954 r. specjalna komisja zajmująca się kontrolą funkcjonowania struktur sportowych, zob. *ibidem*, s. 55 nn.

¹⁴ Por. A. Herbst, *Deutscher Turn- und Sportbund der DDR*, [w:] G.R. Stephan (red.), *Die Parteien und Organisationen der DDR. Ein Handbuch*, Berlin 2002, s. 807 nn.; D. Wojtaszyn, *op. cit.*, s. 32 nn.

no do utworzenia instytucji odbiegającej od rozwiązań znanych w ZSRR. Głównym celem stawianym *DTSB* było zdobycie międzynarodowego uznania dla wschodnioniemieckiego sportu. Zgodnie ze statutem *DTSB* był „socialistyczną organizacją sportową”, która zrzeszała „na zasadzie dobrowolności”¹⁵ wszystkich sportowców kraju. W 1987 r. w związku zarejestrowanych było około 3 700 000 członków, czyli około 22% wszystkich obywateli¹⁶.

Utworzenie centralnej instytucji nadzorującej wschodnioniemiecki sport gwarantowało materialne i logistyczne wsparcie państwa. Bezpośredni nadzór nad nowym związkiem pełnił KC *SED*, a kluczowe decyzje dotyczące sportu zapadały w Biurze Politycznym partii¹⁷. Dzięki takiej formule zarządzania możliwe było przeprowadzenie niedemokratycznych, autorytarnych posunięć, których jedynym celem była poprawa wyników. Charakterystycznym przykładem była decyzja z 1969 r. polegająca na uwarunkowanej politycznie hierarchizacji poszczególnych dyscyplin sportowych. Kierownictwo partyjne zadecydowało o podziale uprawianych w kraju konkurencji na dwie kategorie: „Sport I” oraz „Sport II” – bardziej bądź mniej wspieranych przez państwo¹⁸. Jedno z najważniejszych kryteriów podziału stanowiły szanse na medale w trakcie zawodów międzynarodowych, zwłaszcza igrzysk olimpijskich. Z listy preferowanych dziedzin wyeliminowano najbardziej kosztowne (przede wszystkim sporty zespołowe, jak np. koszykówka czy piłka wodna), które – przy dużych nakładach materialnych – nie obiecywały wystarczająco satysfakcjonującej liczby medali, degradując je do kategorii „Sport II”¹⁹. Centralnym rozdziałaniem środków finansowych na poszczególne konkurencje sportowe zajmował się *DTSB*. Trenujący dyscypliny z kategorii „Sport I” mieli do dyspozycji nieporównanie większe środki finansowe²⁰. Do ich wspierania włączono również media, których zadaniem była popularyzacja oraz ograniczone informowanie obywateli o dyscyplinach z kategorii „Sport II”. Dyskryminacja konkurencji „Sport II” obejmowała również rezygnację z udziału w najbardziej kosztownych międzynarodowych zawodach rozgrywanych na Zachodzie, ograniczenia we wspieraniu młodych sportowców oraz w zatrudnianiu i kształceniu trenerów, a także zaopatrywaniu w niezbędne artykuły sportowe²¹.

¹⁵ *Körperkultur und Sport. Rechtliche Bestimmungen*, Berlin 1984, s. 25 nn.

¹⁶ G. Holzweißig, *op. cit.*, s. 36 n.

¹⁷ *Ibidem*, s. 45.

¹⁸ *Grundlinie der Entwicklung des Leistungssports in der DDR bis 1980*, [w:] H.J. Teichler, *Die Sportbeschlüsse des Politbüros. Eine Studie zum Verhältnis von SED und Sport mit einem Gesamtverzeichnis und einer Dokumentation ausgewählter Beschlüsse*, Köln 2002, s. 561 nn.; szerzej zob. D. Wojtaszyn, *op. cit.*, s. 37 nn.; K. Reinartz, *Die Zweiteilung des DDR-Sports auf Beschluss der SED*, [w:] H.J. Teichler, K. Reinartz (red.), *Das Leistungssportsystem der DDR in den 80er Jahren und im Prozeß der Wende*, Schorndorf 1999, s. 55 nn.

¹⁹ Por. K. Reinartz, *op. cit.*, s. 58 nn.

²⁰ Przykładowo w 1988 r. z 31-milionowej dotacji zaledwie 5 mln marek przeznaczono na dyscypliny z kategorii „Sport II”, zob. *ibidem*, s. 73.

²¹ *Ibidem*.

DOPING

Według opinii, szczególnie rozpowszechnionych w dyskursie publicystycznym, przyczyny sukcesu sportowego NRD bardzo często redukowane są do kwestii związanych z niedozwolonym wspomaganiami farmakologicznymi sportowców. Wschodnioniemieccy pływacy, lekkoatleci i wioślarze stali się symbolami, swoistymi ikonami tej sportowej patologii. Skala doping w NRD osiągnęła wprawdzie niezwykle wysoki poziom, jednak takie postrzeganie wydaje się pewnym uproszczeniem. Należy bowiem w tym kontekście zastanowić się, czy perfekcyjnie skonstruowany system dopingowy w NRD był wyjątkiem i czy w innych państwach – nie tylko bloku wschodniego – również dochodziło do przypadków zdegenerowania sportu. Wiedzę na temat niedozwolonego wspomaganie w NRD zawdzięczamy przede wszystkim pełnemu otwarciu archiwów po likwidacji wschodnioniemieckiego państwa, w innych krajach natomiast nie mieliśmy do czynienia z aż tak dużą transparentnością badań – dokumentacja sportowa i sportowo-medyczna zwykle znajduje się zarówno w archiwach, jak i w prywatnych zbiorach i badacze zwykle pozbawieni są możliwości (a często też motywacji), by poważnie zająć się ich analizą. Liczne afery dopingowe, wstrząsające co pewien czas światem sportu, m.in. oskarżenia kierowane pod adresem amerykańskiego laboratorium *BALCo*, opiekującego się m.in. dużym gronem wybitnych amerykańskich lekkoatletów (np. Marion Jones, Tim Montgomery, Dwain Chambers), afery w kolarstwie związane z oszustwami Lance'a Armstronga, na których tło i sposób zorganizowania światła rzuca książka *Wyścig tajemnic*²², zorganizowane praktyki dopingowe w Chinach przed igrzyskami w Pekinie w 2008 r., liczne wpadki rosyjskich sportowców tuszowane przy współudziale ministerstwa sportu i służby bezpieczeństwa oraz nieprawidłowości w funkcjonowaniu laboratoriów antydopingowych, skutkujące wyeliminowaniem lekkoatletów tego kraju z mistrzostw Europy w Amsterdamie i groźbą niedopuszczenia ich do udziału w igrzyskach w Rio de Janeiro, powszechność stosowania kontrowersyjnego lotewskiego preparatu – meldonium, a nawet podejrzenia o stosowanie doping kierowane wobec słynnego paraolimpijczyka Oskara Pistoriusa po znalezieniu w jego domu podejrzanych środków, dowodzą, że zawodowy sport od lat uwikłany jest w ten proceder. Doping nie był wyłącznie domeną wschodnioniemieckiego sportu – NRD nie miała monopolu na używanie niedozwolonych środków, sportowcy wielu innych państw także masowo je zażywali, borykało się z tym problemem m.in. i drugie państwo niemieckie, choć w nieco mniejszej skali²³.

Niezależnie od tych rozważań należy podkreślić, że skala zjawiska oraz sposób jego zarządzania rzucają największy cień na sport wyczynowy w NRD. Fenomen doping w NRD polegał na tym, że doprowadzono tam do powstania centralnego, stero-

²² D. Coyle, T. Hamilton, *Wyścig tajemnic*, Kraków 2013.

²³ M. Krüger, Ch. Becker, S. Nielsen, *German sports, doping, and politics. A history of performance enhancement*, Lanham 2015; A. Singler, G. Treutlein, *Doping in der Bundesrepublik Deutschland: Historische und soziologische Aspekte abweichenden Verhaltens im Spitzensport*, [w:] K. Latzel, L. Niethammer (red.), *Hormone und Hochleistung. Doping in Ost und West*, Köln-Weimar-Wien 2008, s. 41 nn.

wanego przez instytucje państwowe systemu rozwijającego tę sportową patologię. Do tego celu używano wszystkich zasobów państwa. Początki perfekcyjnie skonstruowanego systemu dopingowego w NRD datować można na lata 60. Rozpoczęto wówczas po raz pierwszy eksperymenty ze stosowaniem różnego rodzaju środków pobudzających i znieczulających. Ich największą zaletą była dostępność oraz natychmiastowe działanie, dzięki czemu mogły być przyjmowane bezpośrednio przed zawodami lub nawet w trakcie rywalizacji. Miały jednak działanie silnie uzależniające (ze względu na obecność amfetaminy), co uniemożliwiało długotrwałe stosowanie²⁴. Ważną rolę w tym procesie przypisać należy Służbie Medycyny Sportowej NRD, a zwłaszcza działalności jej wiceszefa – Manfreda Höppnera, która nadała mu impet i stworzyła naukowe podstawy²⁵. Innym kluczowym działaczem-naukowcem, który doprowadził do rozwoju systemu dopingowego był Hans Schuster, szef lipskiego Instytutu Badawczego Kultury Fizycznej i Sportu. Dzięki jego inicjatywom w drugiej połowie lat 60. dochodziło do pierwszych prób stosowania u sportowców sterydów anaboliczno-androgennych, głównie testosteronu w czystej postaci i jego pochodnych²⁶.

Od 1968 r. doping był już zjawiskiem masowym w niemal wszystkich dyscyplinach olimpijskich uprawianych w NRD²⁷. Impulsem, który spowodował wzmocnienie działań w tym zakresie były igrzyska rozgrywane w drugim państwie niemieckim w 1972 r. Konieczność osiągnięcia sukcesu sportowego w Monachium wyrażana przez instancje polityczne doprowadziła do utworzenia w 1971 r. Komisji ds. Sportu Wyczynowego (*Leistungssportkommission – LSK*), kierowanej przez Höppnera specjalnej komisji zajmującej się (nieoficjalnie) tym zjawiskiem. W tym samym roku w ramach *DTSB* powstała Grupa Kontrolna Medycyny Sportowej²⁸. Oba gremia składały się z przedstawicieli *DTSB*, Służby Medycyny Sportowej NRD, Instytutu Badawczego Kultury Fizycznej i Sportu w Lipsku oraz wybitnych trenerów reprezentujących dyscypliny olimpijskie. Zadania obu instytucji koncentrowały się na wymianie doświadczeń w stosowaniu niedozwolonych specyfików oraz planowaniu i koordynacji działań w tym zakresie. Warto jednak podkreślić, że jakiegokolwiek próby centralnego sterowania procesem niedozwolonego wspomaganie nie przynosiły ostatecznie oczekiwanych rezultatów. Bardzo często dochodziło do inicjowanego przez

²⁴ D. Wojtaszyn, *op. cit.*, s. 50.

²⁵ G. Spitzer, *Entstehung und Funktionsweise des DDR-Zwangsdopings. Doping in einem geschlossenen System und die Grenzen der biologischen Leistungsfähigkeit*, [w:] *Hormone und Hochleistung...*, s. 70.

²⁶ G. Spitzer, *Doping in der DDR. Ein historischer Überblick zu einer konspirativen Praxis*, Köln 2004, s. 36.

²⁷ G. Spitzer, *Doping...*, s. 33; *idem*, *Entstehung und Funktionsweise...*, s. 72.; K. Latzel, *Staatsdoping. Der VEB Jenapharm im Sportsystem der DDR*, Köln, Weimar, Wien 2009, s. 66; B. Berendonk, *Doping. Von der Forschung zum Betrug*, Reinbek b. Hamburg 1992, s. 85; inaczej M. Höppner, który w sprawozdaniu dla *Stasi* masowe stosowanie sterydów w sporcie wyczynowym NRD datuje już na 1966 r., podaje za: J. Braun, „*Jedermann an jedem Ort – einmal in der Woche Sport*“, *Triumph und Trugbild des DDR-Sports*, [w:] T. Großbörling (red.), *Friedenstaats. Leseland, Sportnation? DDR-Legenden auf dem Prüfstand*, Berlin 2009, s. 186 n.

²⁸ K. Latzel, *Staatsdoping...*, s. 67.

kluby stosowania niedozwolonych preparatów farmakologicznych przez – rozliczanych z wyników podległych im zawodników – trenerów i lekarzy sportowych, które przebiegało poza jakąkolwiek kontrolą, co prowadziło zwykle do przekraczania określonych dawek poszczególnych substancji²⁹.

W 1974 r. światowe federacje rozpoczęły restrykcyjną walkę z dopingiem. Jej elementem było obligatoryjne badanie medalistów najważniejszych zawodów. Reakcją wschodnioniemieckiego środowiska sportowego była decyzja LSK z 23 października 1974 r. o „planowym stosowaniu i badaniach środków wspomagających w sporcie wyczynowym”³⁰, która wprowadzała centralny system dystrybucji, dawkowania i badań nad dopingiem. Do prowadzenia i koordynacji tego procesu powołano dwa ośrodki: Grupę Roboczą – „Nauka” (wraz z podgrupą – Grupa Robocza ds. Środków Wspomagających) w ramach LSK oraz Grupę Badawczą Środków Wspomagających przy lipskim Instytucie Badawczym Kultury Fizycznej i Sportu³¹. Opracowywano w nich koncepcje badań i modyfikacji środków dopingujących oraz wytyczne ich aplikowania. Ważnym elementem działalności był nadzór nad produkcją poszczególnych preparatów (przez przemysł farmaceutyczny kraju) i ich dystrybucją, która odbywała się za pośrednictwem oddziałów terenowych Służby Medycyny Sportowej NRD, ściśle współdziałających z lekarzami sportowymi i trenerami³². Stworzony w ten sposób centralny system funkcjonował w praktyce do końca istnienia NRD. Wprowadzone w latach 80. jego modyfikacje były reakcją na coraz częstsze kontrole oraz nowe metody walki z dopingiem (w postaci ulepszonych technik wykrywania niedozwolonych środków w organizmach sportowców czy niezapowiedzianych kontroli w okresie przygotowawczym do sezonu oraz pomiędzy zawodami)³³. Ich cechą charakterystyczną było poszukiwanie nowych, trudniejszych do wykrycia środków. W następstwie tego procesu stopniowo ograniczano stosowanie anaboliów, w miejscach których wprowadzano najnowsze technologie medyczne (np. doping krwią czy tzw. *baby-doping* – wykorzystywanie w najważniejszych startach sezonu skrajnej mobilizacji organizmu w okresie wczesnej ciąży, później usuwanej), alternatywne preparaty (m.in. środki psychotropowe i opiaty), a także nowe specyfiki sterydowe (np. hormon wzrostu). Eksperymentowano też ze stosowaniem ograniczonych dawek anaboliów w połączeniu z suplementacją (np. przy użyciu dozwolonej kreatyny)³⁴. W efekcie w sezonach 1988 i 1989 centralne programy dopingowe zostały zredukowane do około jednej trzeciej w stosunku do wcześniejszego okresu³⁵.

W oficjalnej nomenklaturze niedozwolone preparaty farmakologiczne skrywane były pod eufemistycznym określeniem „środków wspomagających” (*unterstützende*

²⁹ B. Berendonk, *op. cit.*, s. 86; G. Spitzer, *Doping...*, s. 33 nn.

³⁰ G. Spitzer, *Doping...*, s. 57.

³¹ K. Latzel, *Staatsdoping...*, s. 68.

³² *Ibidem*.

³³ D. Wojtaszyn, *op. cit.*, s. 53.

³⁴ *Ibidem*, s. 53 n.

³⁵ G. Spitzer, *Entstehung und Funktionsweise...*, s. 74.

*Mittel, u.M.)*³⁶. Wschodnioniemiecki sport moralnie szczególnie obciążały przypadki aplikowania męskich hormonów kobietom oraz stosowanie dopingu u dzieci i młodzieży³⁷, prowadzące często do fizycznego i psychicznego okaleczenia zawodników i do wielu osobistych dramatów. Władze sportowe i polityczne NRD w pełni zdawały sobie sprawę z ubocznych, niezwykle szkodliwych skutków stosowania u sportowców środków dopingujących³⁸. Wiedzy tej zwykle nie przekazywano zawodnikom, którzy często nie byli świadomi uczestnictwa w procederze dopingowym. W wielu wypadkach nie można jednak wykluczyć świadomej współpracy sportowców z trenerami i lekarzami sportowymi³⁹.

NAUKA W SPORCIE

Stosowanie środków dopingujących było jednym z najbardziej specyficznych i patologicznych przykładów wkładu nauki w rozwój sportu. Trzeba jednak podkreślić, że w NRD stosowano również inne metody wspierania sportu przez naukę – intensywne i systematyczne wykorzystywanie najnowszych zdobyczy naukowych stanowiło jeden z ważnych czynników budowania mocarstwowej pozycji wschodnioniemieckiego sportu. Bardzo dużą wagę przykładano przede wszystkim do doskonalenia metod treningowych. W początkowym okresie odwoływano się do doświadczeń radzieckich, sięgając po trenerów ze Związku Radzieckiego, którzy jednocześnie byli pilnie podpatrywani przez wschodnioniemieckich kolegów. Zdobyte w ten sposób doświadczenie i poznane metody były następnie kontynuowane i twórczo rozwijane przez energiczne sztaby szkoleniowe. W celu zoptymalizowania metod treningowych tworzone specjalne zespoły opiekujące się sportowcami, w skład których wchodziły naukowcy z wielu dziedzin, m.in. medycyny, biochemii, biomechaniki, dietetyki, fizjologii, metodyki treningu, informatyki i fizyki. Opracowywały one nowe metody treningu i suplementacji, dostosowane do indywidualnych potrzeb i możliwości poszczególnych sportowców bądź drużyn⁴⁰. Pionierskim działaniem było też szerokie zastosowanie (od lat 50.) psychologii w celu poprawy osiągnięć zawodników⁴¹. Metodyczne, a niekiedy eksperymentalne działania w połączeniu z doskonałą organizacją

³⁶ *Idem*, *Die Strukturkrise der achtziger Jahre*, [w:] *Schlüsseldokumente...*, s. 252.

³⁷ W. Franke, [w:] *Materialien der Enquete-Kommission „Aufarbeitung von Geschichte und Folgen der SED-Diktatur in Deutschland“ (12. Wahlperiode des Deutschen Bundestages)*, hrsg. vom Deutschen Bundestag, t. 3/1, Baden-Baden 1995, s. 680 nn.; *Zentral angeleitete Dopingforschung mit 16-Jährigen*, [w:] *Schlüsseldokumente...*, s. 285 nn.; H. J. Seppelt, H. Schüick (red.), *Anklage. Kinderdoping – Das Erbe des DDR-Sports*, Berlin 1999; C. Reichhelm, *Doping-Kinder des Kalten Krieges. Vom Staat geliebt – vom Staat missbraucht*, Berlin 2014.

³⁸ T. Köhler, *Zwei Seiten der Medaille. Thomas Köhler erinnert sich*, Berlin 2010; G. Spitzer, *Doping...*, s. 380 nn.

³⁹ A. Delow, *„Ich finde, ich hatte keine andere Wahl“*. *Doping und Biografie*, [w:] *Hormone und Hochleistung...*, s. 173 nn.

⁴⁰ D. Wojtaszyn, *op. cit.*, s. 48.

⁴¹ G. Neumann, A. Deitersen-Wieber, *Sportpsychologie in der DDR*, [w:] L. Mertens, S. Gries (red.), *Arbeit, Sport und DDR-Gesellschaft. Festschrift für Dieter Voigt zum 60. Geburtstag*, Berlin 1996, s. 85 nn.

i zaangażowaniem uczestniczących osób doprowadziły wschodnioniemiecką myśl trenerską na najwyższy światowy poziom. Trenerzy z NRD w wielu dyscyplinach należeli do ścisłej światowej czołówki, stając się niekwestionowanymi liderami w swoich dziedzinach. Świetnie zorganizowany i ciągle udoskonalany system szkolenia stał się z czasem niedoścignionym wzorem zarówno dla państw socjalistycznych, jak i większości państw zachodnich⁴².

Inną zdobyczą nauki wykorzystywaną przez wschodnioniemiecki sport były najnowsze, innowacyjne rozwiązania techniczne. Wśród najbardziej zaawansowanych technologicznie urządzeń wykorzystywanych podczas treningów znalazły się m.in. specjalne przeciw-prądy i „sztuczne rzeki” na lipskiej pływalni, największa na świecie komora podciśnieniowa w centrum sportu wyczynowego w Kienbaum pod Berlinem, a także maty z elastonu imitujące prawdziwy śnieg na skoczniach i stokach narciarskich w Turynii⁴³. O tym, że innowacyjne rozwiązania naukowe miały bezpośrednie przełożenie na sukcesy sportowe świadczy m.in. spektakularny przykład z igrzysk w Seulu w 1988 r., gdzie męska drużyna kolarska z NRD wygrała drużynowy wyścig na 100 kilometrów w kolarstwie szosowym, dzięki zastosowaniu ram rowerowych z włókna węglowego o zmniejszonym oporze powietrza⁴⁴.

Prace badawcze związane były ze znacznymi kosztami. Samo opracowanie i budowa bobsleja na zimowe igrzyska w Sarajewie w 1984 r. pochłonęła niewyobrażalną dla przeciętnego obywatela kwotę 8 300 000 marek⁴⁵. Coraz większe obciążenia budżetowe nie dały się pogodzić z oficjalnie głoszoną doktryną o walce z komercjalizacją sportu. Symbolem zerwania z tą doktryną była umowa z 1982 r. na wyposażenie reprezentantów kraju w sprzęt sportowy, połączona z kontraktem reklamowym o wartości 2 milionów marek zachodnioniemieckich, która została zawarta z zachodnioniemieckim *Adidasem*, uchodzącym dotąd w NRD za symbol kapitalizmu i komercji w sporcie. Wszystkie propagandowe wady tej umowy dostrzegano wprawdzie wyraźnie w KC *SED*, jednak konieczność jej podpisania uzasadniano wyższą jakością oferowanych produktów⁴⁶. Analizując całość kosztów, jakie generował sport wyczynowy w NRD podkreślić należy, że znacznie przekraczały one nie tylko wydatki na rozwój sportu masowego, ale nawet inne, istotne społecznie dziedziny życia⁴⁷.

⁴² „Bei uns ist immer Olympia”, cz. I, „Der Spiegel” nr 32, 31.07.1972, s. 70; U.A. Balbier, „Von der DDR lernen, heißt siegen lernen!”. *Zur diskursiven und strukturellen Anpassung der beiden deutschen Sportsysteme im Vorfeld der Münchener Spiele 1972*, [w:] A. Malz, S. Rohdewald, S. Wiederkehr (red.), *Sport zwischen Ost und West. Beiträge zur Sportgeschichte Osteuropas im 19. und 20. Jahrhundert*, Osnaabrück 2007, s. 237–252; eadem, *Kalter Krieg auf der Aschenbahn. Der deutsch-deutsche Sport 1950–1972. Eine politische Geschichte*, Paderborn, München, Wien, Zürich 2007, s. 113 nn.

⁴³ D. Schröter, *Die Ausbildung von Leitungsspezialisten für den Sport*, [w:] *Deutsche Hochschule...*, s. 132; D. Ziemer, *Staatsziel Medaillen. Die Förderung des Spitzensports in der DDR*, [w:] Stiftung Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland (red.), *Wir gegen uns. Sport im geteilten Deutschland*, Darmstadt 2009, s. 80; K. Wolf, *Medaillen aus dem Untergrund*, „Berliner Zeitung” 1.10.2005; *Training auf Retorten-Schnee*, „Der Spiegel” nr 24, 12.06.1957, s. 44.

⁴⁴ D. Miller, *op. cit.*, s. 311.

⁴⁵ D. Ziemer, *op. cit.*, s. 80.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 81.

⁴⁷ D. Wojtaszyn, *op. cit.*, s. 46 nn., 55 n.

SELEKCJA I KONTROLA

Do najważniejszych czynników stanowiących o sile enerdownskiego sportu należała rozbudowana i efektywna metodologia wyszukiwania talentów oraz infrastruktura ich treningu w specjalistycznych centrach. Miało to szczególnie znacznie z powodów demograficznych – liczące zaledwie około 17 milionów mieszkańców państwo nie mogło równać się pod względem liczby osób uprawiających sport z największymi potęgami sportowymi ówczesnego świata, jak Związek Radziecki czy Stany Zjednoczone. W celu choćby częściowego zrównoważenia tej dysproporcji rozwinięto doskonale funkcjonujący system selekcji i stymulowania sportowych zainteresowań młodych ludzi o pożądanym predyspozycjach i parametrach fizycznych. Temu olbrzymiemu wyzwaniu pod względem logistycznym sprostano dzięki zastosowaniu i rozwinięciu specjalnych procedur, a także dużym nakładom, zarówno ludzkim, jak i materialnym. Nie liczone przy tym z zainteresowaniami i zdrowiem dzieci i młodzieży, traktując je wyłącznie jako „materiał”, z którego mogą zostać ukształtowani przyszli mistrzowie. Jednym z najważniejszych elementów powstałego systemu było powołanie do życia szkół sportowych. Decyzję o ich założeniu podjęto w marcu 1951 r., natomiast budowa całej sieci rozpoczęła się w 1952 r.⁴⁸ W każdym okręgu NRD powstała przynajmniej jedna szkoła tego typu. Ich absolwenci mieli przede wszystkim zasilać szeregi wyczynowych sportowców, ale *de facto* miały to być również „kuźnie kadr” funkcjonariuszy służb mundurowych oraz wojska⁴⁹. Długi i skomplikowany system rekrutacji zaczynał się bardzo wcześnie. W oficjalnych dokumentach państwowych znaleźć można założenia wskazujące na dążenie do zainteresowania dzieci uprawianiem sportu już na poziomie żłobków i przedszkoli⁵⁰. Każdego roku około 60 000 dzieci z określonymi predyspozycjami było delegowanych do jednego z 1800 rozsianych po całym kraju okręgowych centrów treningowych⁵¹. Po kilkuletnim treningu pod okiem tamtejszych trenerów wybrana grupa około 10 000 najzdolniejszych młodych sportowców miała możliwość rozpoczęcia nauki w specjalistycznych szkołach sportowych⁵². Wiek, w którym dzieci trafiały do ośrodków był w głównej mierze uzależniony od dyscypliny sportu, którą uprawiały oraz od zróżnicowanego stopnia rozwoju fizycznego. Reprezentanci łyżwiarstwa szybkiego stawali się uczniami szkół sportowych już w I klasie szkoły podstawowej (czyli w wieku 7 lat), pływacy w III,

⁴⁸ Zob. R. Wiese, *Vom Milchtrinker zum Leistungssportler. Die Entwicklung der Kinder- und Jugendsportschulen der DDR in den 50er Jahren*, Köln 1999, s. 21 nn.

⁴⁹ R. Schlegel, J. Hiller, *Ein Wort zum Sport*, Berlin 1987, s. 71 nn.

⁵⁰ *Beschluß des Staatsrates der Deutschen Demokratischen Republik. Die Aufgaben der Körperkultur und des Sports bei der Gestaltung des entwickelten gesellschaftlichen Systems des Sozialismus in der Deutschen Demokratischen Republik vom 20. September 1968*, „Gesetzblatt der Deutschen Demokratischen Republik”, cz. 1, nr 15, 1968, s. 282.

⁵¹ G. Spitzer, *Vorbild oder Zerrbild? Der DDR-Hochleistungssport im Licht neuer Forschungen*, „Horchund Guck. Zeitschrift zur kritischen Aufarbeitung der SED-Diktatur”, nr 51, 2005, s. 22; W. Dreger, [w:] *Materialien der Enquete-Kommission...*, s. 720 nn.; F. Reichelt, *Das System des Leistungssports in der DDR. Struktur und Aufbau*, Marburg 2006, s. 129 nn.

⁵² G. Spitzer, *Vorbild oder Zerrbild?...*, s. 22.

a przyszli lekkoatleci w klasach V–VII. Warunkiem upoważniającym do umieszczenia dziecka w szkole była – poza zgodą rodziców – przede wszystkim oficjalna rekomendacja ze strony DTSSB. Do najważniejszych kryteriów selekcji należały: bardzo dobry stan zdrowia, dobre wyniki w nauce, „nieskazitelna” postawa moralna, a także operacyjne sprawdzenie rodziców przez Stasi⁵³. Najważniejszym elementem zajęć szkolnych był ciężki trening fizyczny, odbywający się dwa, a niekiedy nawet trzy razy dziennie. Obciążenie treningowe nie zwalniało uczniów od zajęć szkolnych – dużą wagę przywiązywano do rozwoju psychicznego i dydaktyki. Treningi były wbudowane w normalne zajęcia szkolne, a programy nauczania, podstawy programowe oraz pensum godzin niczym nie różniły się od obowiązujących w tradycyjnych szkołach⁵⁴. Ponieważ jednak były one kuźniami przyszłych elit wschodnioniemieckiego państwa – równolegle prowadzono zintensyfikowane kształcenie polityczne. Oficjalnie chętnie szczycono się sukcesami uczniów szkół sportowych i ich karierami – nie tylko w sporcie wyczynowym, lecz również w innych dziedzinach życia, nie wspominając przy tym, że liczba osób, które były z nich relegowane sięgała 70%⁵⁵. Przyczyny skreślenia z listy uczniów nie zawsze związane były z brakiem osiągnięć sportowych, często dotyczyły niewystarczającego zaangażowania ideologicznego.

Kluczową rolę w procesie rekrutacji młodych sportowców odegrał program Jednolite Wyszukiwanie i Wybór (*Einheitliche Sichtung und Auswahl – ESA*)⁵⁶, opracowany przez DTSSB we współpracy z Ministerstwem Oświaty. Jego wdrożenie nastąpiło w roku szkolnym 1973/1974⁵⁷. Pierwszy etap selekcji odbywał się już w klasach I–III szkoły podstawowej, a kolejny, sprawdzający, czy nie doszło do przeoczenia jakiegoś talentu – w klasie VIII. Szczególną uwagę zwracano na uczniów wyróżniających się wzrostem lub budową fizyczną. Poza sprawdzeniem danych antropometrycznych poddawano dzieci specjalistycznym testom wysiłkowym. Wszystkie dane ujęte w specjalnych formularzach przekazywano następnie do analizy i interpretacji specjalistom z różnych dyscyplin. Przy pomocy ESA rekrutowano do centrów treningowych w latach 80. około 10 000–15 000 chłopców oraz 5000–8000 dziewcząt rocznie⁵⁸. Program okazał się znacznym sukcesem organizacyjnym i objął swoim zasięgiem około 80–85% dzieci (jedynie w regionach rolniczych 50–60%)⁵⁹.

⁵³ R. Schlegel, J. Hiller, *op. cit.*, s. 72; W. Dreger, *op. cit.*, s. 720 nn.; J. Braun, R. Wiese, *Zweiklassengesellschaft DDR-Sport*, „Horch und Guck. Zeitschrift zur kritischen Aufarbeitung der SED-Diktatur” nr 51, 2005, s. 16.

⁵⁴ R. Schlegel, J. Hiller, *op. cit.*, s. 72 nn.; *Sport frei? Interview mit Uwe Trömer*, [w:] *Wir gegen uns...*, s. 84.

⁵⁵ G. Holzweißig, *op. cit.*, s. 55.

⁵⁶ *Die einheitliche Sichtung und Auswahl für die Trainingszentren und Trainingsstützpunkte des DTSSB der DDR*, [w:] *Schlüsseldokumente...*, s. 194–202.

⁵⁷ H.J. Teichler, *Nachwuchsleistungssport*, [w:] *Das Leistungssportsystem der DDR...*, s. 116 nn.; F. Reichelt, *op. cit.*, s. 116 nn.

⁵⁸ J. Braun, R. Wiese, *Zweiklassengesellschaft...*, s. 16–17.

⁵⁹ Margot Honecker an Egon Krenz, 27.3.1987. „Zu den Problemen der Weiterentwicklung des Nachwuchsleistungssports im Schulalter in der DDR”, [w:] *Das Leistungssportsystem der DDR...*, s. 173.

Pozyskanie dużej liczby sportowców trenujących na najwyższym światowym poziomie nie byłoby możliwe bez odpowiedniego systemu motywacyjnego. W NRD, przy ograniczonych możliwościach indywidualnego rozwoju, sport stawał się jedną z dróg osobistego sukcesu. Zawodnicy uprawiający najbardziej popularne dyscypliny posiadali szczególny status społeczny – poza podziwem i uwielbieniem kibiców, cieszyli się również przywilejami materialnymi, co w przypadku warunków bytowych panujących w państwach „realnego socjalizmu” miało znaczną siłę przyciągającą. Oprócz wysokich zarobków status sportowca był przepustką na wybrane studia lub (po zakończeniu kariery) do wymarzonej pracy. Gwarantował ponadto możliwość zakupu poza kolejnością samochodów, mieszkań i innych dóbr luksusowych⁶⁰. Jedną z ważniejszych motywacji stanowiła – niedostępna dla innych obywateli – możliwość podróży na Zachód w związku z udziałem w międzynarodowych zawodach. Dzięki tego typu przywilejom uzyskiwano jeden z najistotniejszych elementów motywujących do wytężonej pracy i osiągnięcia sukcesów.

Wysoka pozycja społeczna związana była jednak z koniecznością pełnego podporządkowania się zwierzchnikom. W latach 80. *DTSB* stosował np. dodatkowy środek nacisku wymuszający posłuszeństwo sportowców – część zdobywanych przez nich premii za dokonania na zawodach wpłacano na specjalne konta, których dysponentem był związek⁶¹. Na straży lojalności zawodników stała także *Stasi*, obejmując permanentną kontrolą wszystkich trenujących w NRD. Szczególną uwagą darzyła oczywiście sport wyczynowy, przede wszystkim zawodników, którzy – jako osoby publiczne, idole młodzieży i wzorce zachowań (a za granicą również wizytówki państwa) – musieli być wyselekcjonowanymi i zaufanymi przedstawicielami społeczeństwa. Kontrolą operacyjną objęto szerokie kręgi osób związanych ze sportem: poza zawodnikami wszystkich kategorii wiekowych, także trenerów, działaczy, lekarzy, naukowców zajmujących się sportem, sędziów, pomocników technicznych oraz dziennikarzy sportowych⁶².

Największym – z punktu widzenia służby bezpieczeństwa – problemem były ucieczki czołowych sportowców na Zachód. Według danych Urzędu Pełnomocnika Rządu ds. Akt Służby Bezpieczeństwa byłej NRD aż 615 wyczynowców opuściło nielegalnie NRD⁶³. Nielegalne wyjazdy przynosiły największe szkody wizerunkowe zarówno w kraju, jak i poza granicami. Wiązały się także z niebezpieczeństwem ujawn-

⁶⁰ T. Raithel, *op.cit.*, s. 275; D. Ziemer, *op.cit.*, s. 82; D. Wojtaszyn, *op. cit.*, s. 56 nn.

⁶¹ D. Ziemer, *op.cit.*, s. 82.

⁶² *Dienstanweisung Nr. 4/71 über die politisch-operative Arbeit im Bereich Körperkultur und Sport* [w:] *Schlüsseldokumente...*, s. 175 nn.; D. Wojtaszyn, *op. cit.*, s. 80 nn.

⁶³ Za M. Barsuhn, *Diplomaten im Trainingsanzug? Sportler im Visier des MfS*, [w:] *Wir gegen uns...*, s. 87; do tej liczby dodać należy zbiegłych trenerów, masażystów i lekarzy, a także uwzględnić udaremnione próby ucieczek przed powstaniem muru berlińskiego (które nie zostały oficjalnie odnotowane i dlatego są trudne do oszacowania), zob. *ibidem*, s. 87 nn.; J. Braun, *Sportler zwischen Ost und West*, „Aus Politik und Zeitgeschichte” nr 29-30, 2008, s. 41 nn.

nienia tajemnic dotyczących funkcjonowania sportu wyczynowego w NRD, m.in. systemu dopingowego. Na podstawie zachowanych archiwaliów oraz dostępnych doniesień i relacji można odnieść wrażenie, że sport należał w NRD do najbardziej intensywnie kontrolowanych przejawów życia społecznego⁶⁴.

UPADEK MOCARSTWA

Ważną cezurą w dziejach niemieckiego sportu był upadek muru berlińskiego, który zwiastował poważne zmiany. Ich prelude były pierwsze rozmowy – dotąd zwaśnionych – szefów związków sportowych NRD i RFN: Klaus Eichlera (*DTSB*) i Hansa Hansena (*Deutscher Sportbund – DSB*). W ich wyniku podjęto decyzje o nawiązaniu bezpośrednich kontaktów pomiędzy władzami poszczególnych dyscyplin i klubami sportowymi, a także organizowaniu wspólnych imprez sportowych, które *DSB* wspierał finansowo kwotą prawie 2 milionów marek zachodnioniemieckich rocznie⁶⁵. Proces ten miał jednak również negatywne konsekwencje w postaci masowych wyjazdów sportowców i trenerów do drugiego państwa niemieckiego⁶⁶.

Ostateczny kres wschodnioniemieckiego systemu sportowego nastąpił z chwilą włączenia NRD do RFN, 3 października 1990 r. Zjednoczenie Niemiec wywołało dyskusje i debaty w świecie niemieckiego sportu. Z jednej strony zdawano sobie sprawę z niedemokratycznego charakteru rozwiązań przyjętych na Wschodzie, z drugiej natomiast wzywano – po obu stronach dawnej granicy – do zachowania przynajmniej części rozwiązań funkcjonalnych i strukturalnych dawnej NRD, które znacząco dominowały efektywnością, światowym uznaniem i respektem nad systemem stosowanym w RFN. Do największych zwolenników zachowania dorobku NRD należeli m.in. minister spraw wewnętrznych RFN Wolfgang Schäuble, szef *DSB* Hans Hansen oraz były sekretarz do spraw kultury fizycznej i sportu (odpowiednik ministra sportu) NRD Günter Erbach⁶⁷. Powszechnie wyrażano opinię, że po zjednoczeniu obu systemów i wykorzystaniu potencjału obu państw niemieccy sportowcy osiągną najwyższy poziom światowy i przez kolejne dziesięciolecia będą niepokonani w rywalizacji międzynarodowej⁶⁸. Masowo – przy zastosowaniu demokratycznych ram instytucjonal-

⁶⁴ Zob. D. Wojtaszyn, *op. cit.*, s. 80 nn.

⁶⁵ J. Braun, *Sport frei!-Der Weg in die Sporteinheit*, [w:] *Sportstadt Berlin...*, s. 352 nn.

⁶⁶ Ucieczki często inspirowane były przez zachodnioniemieckie kluby sportowe, J. Braun, M. Barshuhn, *Schussfahrt in die Einheit*, „Horch und Guck. Zeitschrift zur kritischen Aufarbeitung der SED-Diktatur” nr 51, 2005, s. 34. Proces ten spotkał się z krytyką ze strony ministra spraw wewnętrznych RFN Wolfganga Schäublego, zob. J. Braun, *Sport frei!...*, s. 355 oraz zachodnioniemieckich mediów, zob. np. *Reiche Onkel aus dem Westen*, „Der Spiegel” nr 48, 27.11.1989, s. 200 nn.; *Echt was wert*, „Der Spiegel” nr 3, 15.01.1990, s. 154 nn.

⁶⁷ Schäuble will Erfolg des DDR-Sports retten, „Frankfurter Allgemeine Zeitung” 22.03.1990; *Gemeinsamer Fahrplan DTSB/DSB*, „Neues Deutschland” 6.04.1990; *Was bleibt noch von diesem stolzen DDR-Sport übrig?*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung” 21.11.1989.

⁶⁸ T. Raithel, *op. cit.*, s. 281; por. D. Drepper, *Deutschland - einig Dopingland*, „Die Zeit”, 19.02.2009.

nych – wykorzystywano rozwiązania wypracowane na Wschodzie oraz ich wykonawców: eneradowskich działaczy, lekarzy i trenerów. Na fali pojedynczej euforii budowano prawdziwe *Wunderteamy* – liczne zachodnie kluby i związki pozyskiwały zawodników z byłej NRD wykorzystując ich umiejętności, wiedzę i doświadczenie. Sportowcy z nowych krajów federacji dominowali też w reprezentacjach narodowych w wielu dyscyplinach.

Z czasem jednak zaczęły pojawiać się coraz poważniejsze rysy na obrazie wschodniemieckiego sportowego supermocarstwa. Po otwarciu archiwów potwierdziły się przypuszczenia, że wielu znanych sportowców reprezentujących NRD zawdzięcza swoje sukcesy nie tylko wytężonej pracy, lecz również intensywnemu wspomaganianiu farmakologicznemu. Dowiodła tego m.in. specjalna komisja śledcza zajmująca się badaniem historii i konsekwencji dyktatury *SED*, powołana przez *Bundestag* na początku lat 90.⁶⁹, a także liczne badania naukowe i analizy prowadzone systematycznie od momentu zjednoczenia Niemiec⁷⁰. Doniesienia na ten temat uruchomiły całą falę procesów sądowych⁷¹, w trakcie których opinia publiczna miała możliwość zapoznania się z kulisami procederu dopingowego. W ich wyniku pracę straciło 3400 spośród 4000 trenerów zarejestrowanych w *DTSB*⁷².

Mimo podejrzeń, a nawet udowodnienia win, wielu zaangażowanych w doping działaczy, trenerów i lekarzy nadal kontynuowało swoje kariery. Jednym z nich był Bernd Pansold, naczelny lekarz sportowy *SC Dynamo Berlin*, jedna z sześciu osób oskarżonych w pilotażowym procesie dotyczącym doping w NRD, a jednocześnie były tajny współpracownik *Stasi*⁷³. Po zjednoczeniu Niemiec Pansold przeniósł się do Austrii, gdzie rozpoczął pracę w Centrum Sportu Wyczynowego w Obertauern, opiekując się m.in. austriacką kadrą w sportach zimowych, w skład której wchodził m.in. słynny Hermann Maier. W Austrii dawny lekarz *Dynamo Berlin* wyrobił sobie opinię jednego z najlepszych specjalistów – przez krótki okres był zatrudniony w Instytucie Nauk o Sporcie Uniwersytetu Wiedeńskiego, udzielając się w mediach i na konferencjach naukowych⁷⁴. Dopiero jednoznaczny werdykt

⁶⁹ R. Eppelmann (red.), *Bericht der Enquete-Kommission „Aufarbeitung von Geschichte und Folgen der SED-Diktatur in Deutschland“*. Gemäß Beschluß des Deutschen Bundestages vom 12. März 1992 und vom 20. Mai 1992, Bonn 1994.

⁷⁰ G. Spitzer, *Doping...; idem, Entstehung und Funktionsweise...; K. Latzel, Staatsdoping...; B. Berendonk, op. cit.*

⁷¹ Np. w latach 1997-2000 w berlińskich sądach wytoczono serię procesów działaczom sportowym, trenerom i lekarzom b. NRD, oskarżanym o doping farmakologiczny nieletnich, zob. G. Spitzer, *Doping...*, s. 380 nn.

⁷² <http://www.sportgeschichte.net/index.php/das-waren-wir/trainer-im-ausland> [12.07.2016].

⁷³ J. Wienreich, *Aus den Stasi-Akten des Sportmediziners Bernd Pansold: Von „Hirnhormonen“ und „kriminellen Vergehen“*, „Berliner Zeitung“, 16.04.1998.

⁷⁴ Informacje potwierdzone w trakcie rozmowy z prof. Rudolfem Müllnerem z Instytutu Nauk o Sporcie Uniwersytetu Wiedeńskiego, por. T. Slavik, *Sportmedizin: Dr. Bernd Pansold über Leistungsfähigkeit*. „Die Reserven sind noch lange nicht ausgeschöpft“, „Wiener Zeitung“, 16.05.2002.

sądu⁷⁵ i związane z nim potępienie moralne spowodowały, że Austriacki Związek Narciarski nakłonił go do zaprzestania działalności w Obertauern. Jego umiejętności, wiedza i doświadczenie znalazły jednak stosunkowo szybko nowe zastosowanie – w 2003 r. objął funkcję kierownika Centrum Diagnostyczno-Treningowego firmy *Red Bull* w Salzburgu. Do podopiecznych Centrum zaliczają się czołowi zawodnicy sponsorowani przez *Red Bull*, m.in. gwiazdy światowego sportu, jak niemiecki kierowca rajdowy Sebastian Vettel i amerykańska narciarka alpejska Lindsey Vonn.

W ślady Pansolda poszli inni wschodnioniemieccy lekarze i trenerzy, dla których Austria stała się specyficzną przystanią, ze względu na stosowane tam wówczas mało restrykcyjne przepisy, a także nieprecyzyjne funkcjonowanie instytucji powołanych do walki z dopingiem, głównie agencji *NADA (Nationale Anti-Doping Agentur)*⁷⁶. Trenerzy z byłej NRD zatrudnieni w Austrii reprezentowali większość dyscyplin olimpijskich uprawianych w tym kraju, wśród nich znaleźli się m.in. Helmut Stechemesser i Werner Trelenberg (lekka atletyka), Hans Eckstein i Elmar Antony (wioślarstwo), Rüdiger Helm (kajakarstwo), Klaus Bonsack (łyżwiarstwo), Rolf Gläser (pływanie), Günter Lux (kolarstwo), Klaus Siebert (biathlon), Paul Tiedemann i Waldemar Pappusch (piłka ręczna), Gerd Struppert (piłka nożna)⁷⁷. Symptomatyczny był zwłaszcza przykład trenera i lekarza Helmuta Stechemessera pracującego w znanej austriackiej klinice rehabilitacyjnej Aspach i opiekującego się licznym, międzynarodowym gronem lekkoatletów. Większość jego podopiecznych – wybitnych zawodników, medalistów igrzysk olimpijskich, mistrzostw świata i Europy – w trakcie karier była ukarana lub podejrzana o stosowanie dopingu (m.in. dopingu krwią), np. Słowenki: Jolanda Ceplak i Helena Javornik, Austriaczki: Stephanie Graf, Susanne Pumper, Theresia Kiesel i Holender Simon Vroemen⁷⁸.

Austria nie była jednak wyjątkiem – wschodnioniemieccy trenerzy znaleźli też zatrudnienie w innych krajach europejskich (Szwajcaria, Luksemburg, Francja, Hiszpania, Włochy, Belgia, Norwegia, Dania, Szwecja, Wielka Brytania, Węgry, Ukraina), ale także w Australii, Stanach Zjednoczonych, Chinach, Japonii, Korei Południowej, Iraku, RPA i Togo⁷⁹.

Ubocznym efektem debaty o niedozwolonym wspomaganium farmakologicznym sportowców w NRD było rozpoczęcie dyskusji nad istnieniem i funkcjonowaniem

⁷⁵ *Bundesgerichtshof. Beschluss vom 9. Februar 2000*, sygn. 5 StR 451/99, http://www.cycling4fans.de/uploads/media/Pansold_Beschluss_des_Bundesgerichtshofs_9.2.2000.pdf [12.07.2016], sąd skazał B. Pansolda na karę pieniężną za „pomocnictwo w umyślnym uszkodzeniu ciała w dziewięciu przypadkach”.

⁷⁶ G. Millmann, *Österreich als Doping-Drehscheibe*, „Profil”, 18.10.2008.

⁷⁷ <http://www.sportgeschichte.net/index.php/das-waren-wir/trainer-im-ausland> [12.07.2016]; G. Millmann, *op. cit.*

⁷⁸ H.P. Kreuzer, *Läuferin Graf klagt Ex-Trainer Stechemesser an*, http://www.deutschlandfunk.de/laeuferin-graf-klagt-ex-trainer-stechemesser-an.1346.de.html?dram:article_id=196370 [14.07.2016].

⁷⁹ <http://www.sportgeschichte.net/index.php/das-waren-wir/trainer-im-ausland> [12.07.2016].

tego problemu w drugim państwie niemieckim. Od niedawna prowadzone są badania, które dowodzą, że w RFN przykładano równie wielką wagę do pokonania NRD w rywalizacji sportowej, nie wahając się przy tym wykorzystywać w szerokim zakresie i za wiedzą instancji politycznych i sportowych różnego szczebla wszelkich środków, włącznie z zastosowaniem u sportowców dopingu. Dowodzi tego np. niepublikowane dotąd studium wykonane przez naukowców z *Humboldt-Universität* w Berlinie „Doping in Deutschland von 1950 bis heute”⁸⁰.

Obciążeniem moralnym dla całego niemieckiego sportu był fakt, że zachodnio-niemieccy działacze po zjednoczeniu obu systemów w „sposób bezkrytyczny i bez dystansu przejęli wiele rozwiązań i osób z moralnie skompromitowanego sportu NRD”⁸¹. Poza trenerami, lekarzami i działaczami także wschodnie ramy strukturalne w zakresie sportu wyczynowego zostały częściowo zaimplementowane w systemie ogólnoniemieckim. Należy przy tym podkreślić, że wszelkie próby zmian zastanych struktur w nowych krajach federacji napotykały olbrzymie trudności. Specyfika systemu klubowego funkcjonująca w RFN (mieszkańska i oparta na zaangażowaniu społecznym członków) nigdy w pełni nie przyjęła się na wschodzie kraju. Egzemplifikacją tego stanu jest sytuacja w piłce nożnej, gdzie od zjednoczenia jedynie trzy kluby wschodniemieckie: *Hansa Rostock*, *Dynamo Drezno* i *Energie Cottbus* występowały w *Bundeslidze*. Od 2009 r., po spadku do drugiej ligi *Energie*, nowe kraje nie miały swojego reprezentanta w najwyższej klasie rozgrywkowej. W sezonie 2016/2017 w *Bundeslidze* wystąpi wprowadzić *RB (RasenBall)* Lipsk, klub sponsorowany przez firmę *Red Bull*, niemający jednak tradycji sięgającej korzeniami *Oberligi* NRD, do którego kibice mają ambiwalentny stosunek. Konfrontacja z zachodnimi wzorcami spotkała się z niechęcią lub obojętnością mieszkańców nowych krajów federacji, którzy niechętnie angażują się w działalność klubową, o czym świadczy przynależność do klubów – na Zachodzie wynosząca 34, a na Wschodzie zaledwie 15%⁸².

Dr hab. Dariusz Wojtaszyn, Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. Willy’ego Brandta Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław (wojtaszyn@wbz.uni.wroc.pl)

Słowa kluczowe: sport, NRD, igrzyska olimpijskie, mocarstwo, doping, zjednoczenie Niemiec

Keywords: sport, GDR, Olympic Games, power, doping, unification of Germany

⁸⁰ J. Aumüller, B. Herrmann, R. Hofmann, T. Kistner, *Wie die Bundesrepublik jahrelang Doping förderte*, „Süddeutsche Zeitung” 3.08.2013; T. Kistner, *Doping in Deutschland. Geschichten aus Monsterland*, „Süddeutsche Zeitung” 3.08.2013, por. M. Krüger, Ch. Becker, S. Nielsen, *op. cit.*

⁸¹ M. Krüger, „Od zimnej wojny na bieżni” do sportu w zjednoczonych Niemczech – dzieje sportu w Niemczech po II wojnie światowej, [w:] D. Wojtaszyn, W. Stępiński, J. Eider (red.), *Historia polskiego i niemieckiego sportu w XIX i XX wieku. Idee, ludzie, polityka i kultura*, Poznań 2016, s. 184.

⁸² Dane za 2012 r. podają za *ibidem*, s. 183.

ABSTRACT

The German Democratic Republic, despite limited economic and demographic opportunities, achieved an incredible success in sports, becoming in the second half of the 20th century a real sports superpower. Competition at the international level, especially the Olympic Games were arenas for the presentation of the country's supremacy in sport, on account of which it began to be called "Sportwunderland". The article attempts to identify the most important components of the sport success of the GDR - institutional structures and implementation of the achievements of science in sport, together with the pathological use of prohibited pharmacological assistance, as well as methods of acquiring and selecting outstanding sportspersons. In addition, the article provides an analysis of the situation of East German sport after the unification of Germany and discusses ways of dealing with the dark sides of its past.